

Summary

Ostapenko T. O. Influence of the German city right to development of a legal system of Ukraine-Hetmanate in the second half of XVII — 80-ies XVIII century. — Article.

The article analyzes the role and place of the rules of German municipal law among the sources of law in Ukraine-Hetmanate. It establishes the order of consolidation and the provision of Magdeburg law to cities of Ukraine-Hetmanate. This article also analyzes some case materials on which basis it was established the facts of enforcement of Magdeburg law norms in different spheres of social relations — punishment of criminals, marriage, establishment of right to land ownership etc.

Keywords: Ukraine — Hetmanate, legal system, Magdeburg law, enforcement, Helm law.

УДК 347.725(470)“16/18”

Н. К. Колібабчук

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVII — XVIII СТ.

Ідея корпоративних торговельно-промислових об'єднань (корпорацій) була запозичена Росією із країн Західної Європи. Поза сумнівом, подальший процес її становлення та розвитку та практичної реалізації відбувався під впливом західноєвропейського законодавства та практики. На заході зазначений інститут складався поступово, починаючи із часів римської імперії, а його законодавче оформлення почалося вже після того, як всі його характерні особливості були вироблені самим життям. Таким чином, акціонерна форма підприємницької діяльності в Росії з'явилася вже як рецепований інститут. Особливістю розвитку цього виду законодавства в Російській імперії стала його адаптація до нових умов [15].

Слід відзначити, що вперше інтерес до корпорацій в Росії з'явився не в торгових колах, а в уряді. Так, за часів правління Олексія Михайловича, цареві було представлено проект організації великої компанії для виробництва китобійного промислу і здобування сала. Новоторговельний статут 1667 р. радив «протистояти чужоземським купцям на основі складництва російських торгових людей», тобто свого роду компаній [3]. Таким чином владою передбачалося створити умови, при яких можна було б уникнути залежності багатьох торговців не тільки від іноземного, але і від лихварського капіталу. Така практика, крім того, мала на меті згладити гостроту суперечностей між заможною купецькою верхівкою та дрібними торговими людьми.

Справжні кроки до широкого застосування акціонерної форми підприємництва були зроблені вже за часів правління Петра I.

Подорожуючи Європою, цар замислився над потребою необхідності «перенесення» до Росії цього інституту. Після повернення із-за кордону ним був виданий перший законодавчий акт, що має пряме відношення до створення перших корпорацій та започаткування корпоративного руху в Росії взагалі [2].

Так Указом від 27 жовтня 1699 р. купцям було наказано складати, як і в інших європейських державах, торгові компанії. Згідно з Указом затверджувалось наступне: «Московского государства и городовым всяких чинов купеческим людям торговать так же, как торгуют в иных государствах торговые люди, компаниями, имеют о том всем купеческим людям меж собою с общего совета установления, которые пристойно бы было к распространению торговых, от чего надлежит быть в сборе к его Великого Государя казны пополнению компаниями» [4]. В зазначеному указі мова йшла про колоніальні акціонерні компанії, а разом з тим зрозуміло і те, що уряд мав нечітке уявлення про цю форму об'єднання. Проте йому була цілком зрозумілою мета — фіскальна: члени компанії, об'єднуючи свої капітали, виявлялися зв'язаними круговою порукою, особливо у питаннях сплати податків [1].

На підтвердження такої тези можна навести царські укази від 27 жовтня 1706 р. та 2 березня 1711 р. [5]. В них повторювалася та ж думка про необхідність і для російських людей торгувати «компаніями» за зразком західноєвропейських колоніальних компаній.

У 1720 р. був затверджений проект «Об учиненій контракта Миссисипской компании», відповідно до якого зазначеній компанії було «дозволено во всём государстве, где оной угодно будет, через искусных рудокопных людей новых металлов и минералов искать, на обретенные же руды и места от Берг-коллегии позволения требовать, оные к пользе своей употреблять» [6].

Проте, як і раніше, владне уявлення про зміст та діяльність акціонерних компаній залишалось уявним. Доказом тому може служити Указ від 8 листопада 1723 р., в § 4 якого мовилося: «От города Архангельска подлежит строить компании для китового промысла, а наисильнейшую в Гипшании, в которой должность учинить некоторым чинам сверх охотников, как-то учинено в Голландии в Ост-Индской компании, то чина не дадут пока пай свой в оную не положат».

За задумом монарха такі компанії треба, по можливості, «умножати», проте, «сколь возможно негласно делать, дабы лишним эхом вреда вместо пользы не было». Такий подвійний підхід, де, з одного боку, нав'язувався примусовий принцип утворення компаній, який, вочевидь, уряд мав бажання встановити, а з іншого — принцип самоврядування, введений в Ост-Індській і інших компаніях, через який їхні директори обов'язково повинні були бути акціонерами.

4 серпня 1724 р. був виданий новий Указ «Про створення компанії для торгу з Іспанією під управлінням Комерц-колегії» [7].

Найбільш вдалим можна назвати досвід створення акціонерної компанії Лоренцем Лангом — шведським інженером, що поступив на службу до Петра I, кілька разів виконував дипломатичні місії в Китаї, згодом призначений вісегубернатором до Іркутська (Енциклопедичний словник Брокгауза-Ефрона. Сл. Ланг). Їм було розроблено проект компанії для торгівлі з Китаєм, який можна назвати першим досить ґрунтовним проектом акціонерної компанії, таким, що свідчить про те, що урядові установи Російської імперії мали нагоду ознайомитися із особливостями цієї форми об'єднання. Капітал зазначеної

компанії повинен був складати майже 2 млн крб, що розпадається на акції по триста рублів кожна (§ 1). Вступити до компанії міг кожен, не виключаючи іноземців (§ 2). Оплата акцій була одноразовою. Управління зосереджувалося в руках загальних зібрань, право голосу давало володіння десятима акціями. Загальне зібрання обирало директорів (§ 5) і визначало спосіб розподілу чистого прибутку (§ 19) [8].

Проект фондуваної компанії для торгівлі з Китаєм був представлений до Сенату 17 вересня 1739 р. Сенат виніс ухвалу про початок запису в Комерц-колегії всіх осіб, що побажали брати участь в компанії, з вказівкою розміру капіталу, що вкладається. Проте на заклики уряду ніхто не відгукнувся. Запрошення до підписки повторювалося 9 вересня 1740 р. [9], а потім і в Указі від 11 вересня того ж року [10].

Наступним більш вдалим проектом стала «Російська торгуюча в Константинополі компанія» [11], утворена в 1757 році. Капітал «Російської торгуючої в Константинополі компанії» складався з 200 акцій по 500 крб кожна. 100 акцій розбиралися засновниками, решта надавалися охочим. Подальше збільшення або зменшення капіталу передбачалося шляхом розкладки між власниками акцій. Проте при цьому акції визнавалися вільно відчужуваними. Все управління компанією було зосереджене в руках її директорів. Компанія проіснувала лише до 1762 р.

15 червня 1758 р. був опублікований Указ про організацію торгової компанії із Персією під назвою «Компанія персидського торгу» [12]. Її капітал складався із 4000 акцій по 150 крб кожна. Він міг бути збільшений лише через додаткові внески за ухвалою директорів, в руках яких зосереджувалося все управління компанією.

З часом у російському торговельному суспільстві все ширше розповсюджувалися зведення про нову форму об'єднань, так само як і усвідомлення її користі [19].

У 1782 р. в Петербурзі була утворена компанія для будівництва кораблів, названа в законі 6 вересня 1805 р. акціонерною компанією [13].

Підсумовуючи цей короткий нарис історії акціонерної справи до утворення Російсько-американської компанії, можна зробити висновок про «запозичення» акціонерної форми господарського об'єднання до Російської імперії із Заходу. Така рецепція не була здійснена силою одного якого-небудь урядового акта. Хоча поза сумнівом, урядові акти передували приватній ініціативі, проте, остання не залишалася байдужим статистом. Коли засновники Російсько-американської компанії звернулися до уряду із клопотанням затвердити статут цієї компанії, вже було напрацьовано певний досвід діяльності таких компаній [20].

Про виникнення Російсько-американської компанії нам відомо завдяки роботі П. Тихменева [16]. В першій половині XVIII ст., відшукуючи цінні хутра, російські купці споряджали експедиції на Алеутські і Курильські острови. Зважаючи на значний ризик і великі витрати, пов'язані з подібними експедиціями, вони гуртувалися в компанії для ведення торгівлі. Значних розмірів

такого роду торгівля прийняла в 80-х рр. XVIII ст., коли купцями Шеліховим та Голіковим була утворена компанія строком на 10 років. 30 листопада 1787 р. сибірський генерал-губернатор Якобі в рапорті на ім'я імператриці Катерині II про кращі способи щодо закріплення Росії на островах Тихого океану і на берегах Америки доводив необхідність підтримати підприємство Шеліхова наданням його компанії виняткового права здобувати хутро [17]. Комерц-колегія, в яку було передано клопотання Якобі, його підтримала.

В 1794 р. Шелехов заснував Американську компанію [18]. Після його смерті в 1795 р. керівництво компаніями перейшло до його вдови. 3 серпня 1798 р. був підписаний акт об'єднання компаній Шелехова і компанії купця Мильникова, який одночасно став статутом нового товариства, що конкурували між собою. В указі імператора Павла I Сенату від 8 червня 1799 р. наголошувалося: «Полезьа и выгоды, происходящие для империи нашей от промыслов и торговли, производимых верноподданными нашими по Северовосточному морю и в тамошнем крае Америки, обратили на себя наше Монаршее внимание и уважение. Посему, принимая в непосредственное покровительство наше, составившуюся по предмету оных промыслов и торговли компанию, повелеваем ей именоваться под Высочайшим покровительством Российско-американской компанийей» (Под высочайшим его императорского величества покровительством Российско-американской компании главного правления акт и высочайше дарованные оной компании правила с приобщением приличных к оному указаний).

Всі відносини в компанії регулювалися правилами, що дарували разом з наданням їй привілеїв строком на 20 років відповідно до указу від 8 червня 1799 р., а також актом Американської Сполученої компанії, складеним 3 серпня 1798 р., якщо ухвали даного акту не були змінені або не були відмінені правилами [14]. Первинний капітал Російсько-американської компанії був визначений в 724 тис. руб.; передбачалося і подальше збільшення цього капіталу у міру приєднання нових «компаньйонів». Не відрізнялися новизною ухвали щодо того, що внесений капітал не міг повертатися назад власниками акцій. Свобода звернення акцій обмежувалася вимогою повідомлення правління [1].

Найвищим органом управління оголошувалися збори акціонерів. Вони встановлювали спосіб розподілу прибутків, обирали посадових осіб і їх зміщували, робили доповнення до акта про утворення компанії, проте при цьому компанія зобов'язана була «не вводя оные в исполнение, представит на Высочайшее Его Императорского Величества благоусмотрение» (Правила для учреждаемой компании (8 июля 1799 г. § 21).

Кількість голосів на зборах компанії відповідала кількості акцій. В урядовому варіанті відповідно до правил правом голосу користувалися лише власники щонайменше 10 акцій.

Безпосереднє управління справами компанії ввірялося директорам у кількості не більше чотири, які разом утворювали правління. Директор компанії повинен був мати не менше 25 акцій.

Хоча організація Російсько-американської компанії і не внесла нічого абсолютно нового порівняно з тим, що було вироблене вже до неї, все ж таки був зроблений важливий крок вперед на шляху свідомого застосування акціонерної форми господарської діяльності. Успіх, досягнутий цією компанією, в значній мірі сприяв справі популяризації в Росії акціонерної форми об'єднання.

Література

1. Никонов С. Н. Юридическая природа торговых и промышленных предприятий по русскому праву // Записки юридического факультета Петроградского университета. — Пг., 1917. — 914 с.
2. Петров Ю. А. Роль акционерных коммерческих банков Москвы в процессах формирования финансового капитала в России (конец XIX — 1914 г.): дис. ... канд. юрид. наук / Ю. А. Петров. — М., 1986. — 356 с.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 1. — № 469.
4. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 3. — № 1706.
5. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 4. — № 2330.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 6. — № 3710.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 7. — № 4540.
8. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 10. — № 7906.
9. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 11. — № 8234.
10. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 11. — № 8237.
11. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 14. — № 10694.
12. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 15. — № 10848.
13. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 28. — № 21900.
14. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. — СПб., 1830. — Т. 25. — № 19030. Правила компании.
15. Райский Ю. Л. Акционерные земельные банки в России во второй половине XIX — нач. XX веков : дис. ... д-ра юрид. наук / Ю. Л. Райский. — Курск, 1982. — 565 с.
16. Тихменев П. Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действий её до настоящего времени / П. Тихменев. — СПб., 1863. — 388 с.
17. Тихменев П. Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действий её до настоящего времени / П. Тихменев. — СПб., 1863. — 19 с.
18. Тихменев П. Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действий её до настоящего времени / П. Тихменев. — СПб., 1863. — 30 с.
19. Шепелёв Л. Е. Из истории русского акционерного законодательства (закон 1836 г.) // Внутренняя политика царизма (серед. XVI — нач. XX вв.): сб. ст. — Л., 1967. — С. 168–196.
20. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права (по изд. 1914 г.) / Г. Ф. Шершеневич. — М., 1994. — 335 с.

Анотація

Колібабчук Н. К. Виникнення та розвиток акціонерних товариств в Російській імперії наприкінці XVII — XVIII ст. — Стаття.

У статті розглядаються періоди виникнення та розвитку акціонерних товариств у Російській імперії наприкінці XVII — початку XIX ст. Розкриваються основні поняття акціонерних товариств, їх поетапний розвиток та вплив на становлення всього економічного та господарського життя Росії XVII–XIX ст.

Ключові слова: Російська імперія, корпорації, акціонерні товариства, становище, законодавство, торгівля.

Аннотация

Колібабчук Н. К. Возникновение и развитие акционерных обществ в Российской империи конца XVII — XVIII в. — Статья.

В статье рассматриваются периоды возникновения и развития акционерных обществ в Российской империи конца XVII — начала XIX в. Раскрываются основные понятия акционерных

обществ, их поэтапное развитие и влияние на становление всей экономической и хозяйственной жизни России XVII — XIX вв.

Ключевые слова: Российская империя, корпорации, акционерные общества, положение, законодательство, торговля.

Summary

Kolibabchuk N. K. Emergence and development of joint stock companies in the Russian Empire at the end of XVII — beginning of the XVIII century. Article.

This article describes the periods of emergence and development of joint stock companies in the Russian Empire XVII — beginning of the XIX century. Reveal the basic concepts of joint stock companies, and their gradual development and influence on the development of all economic and business life of Russia XVII — XIX centuries.

Keywords: the Russian empire, corporation, joint stock companies, state, law, trade.

УДК 340.15:349.6

Л. Я. Коритко

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ РЕСУРСИ В АВСТРІЇ (ДР. ПОЛ. ХІХ — ПОЧ. ХХ СТ.).

Інститут права власності детально досліджується в юридичній науці та є традиційним для правової системи. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси повністю базується на загальному цивільно-правовому інституті права власності. Юридична наука розглядає право власності на природні об'єкти та їх ресурси з позицій об'єктивно-суб'єктивних підходів — це система правових норм, які закріплюють і регулюють можливості суб'єктів щодо володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами і ресурсами.

Характеристика інституту права власності на природні об'єкти та їх ресурси в сучасному праві України була б неповною без вивчення та врахування історичного досвіду українських земель. Зокрема, західних, які вродовж тривалого часу перебували під владою різних держав і, відповідно, під дією різних правових систем. З 1772 по 1918 рр. вони перебували в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 р.) імперії.

Проблеми розвитку австрійського природоохоронного законодавства, що містить норми, які регулюють право власності на природні об'єкти та їх ресурси, практично не досліджувалися в українській правовій науці. Серед науковців відзначимо праці О. І. Логвиненко (лісове законодавство), Р. С. Кіріна (надрове законодавство). Окремо характеристику законодавства про власність на природні об'єкти подано істориком Р. В. Петрівим, він є одним з перших сучасних науковців, у чиїх публікаціях знаходимо згадку про те, що в Австрії був прийнятий державний Водний закон 1869 року та крайовий галицький Водний закон 1875 року [1, 118]. Однак судження автора, що згідно з цими законами «усі ріки, починаючи від місць де можливе плавання по них на різних плавучих засобах, визнавались власністю суспільства» [1, 118] вважає-